

FULLEROVA TEORIJA RATA I PROMENE U KONCEPTIMA VOĐENJA RATA U DRUGOJ POLOVINI XX VEKA – NASTANAK „KREATIVNOG“ RATA

Fuller's Theory of War and the Changes in the Concepts of Warfare in the Second Half of XX Century – the Rise of "Creative" War

„Moramo imati više brodova,
više pušaka, više aviona, više svega...
Moramo biti veliki arsenal demokratije.“

Franklin Roosevelt (1940)

ABSTRACT *Current scientific and scholarly discourse on war, which represents the legitimate knowledge and theory on war today, has been narrowed to the topics and issues related to war doctrine and technology of war. It has become reserved for the privileged „green collars“, highly skilled professionals and officers inside the military structure, which act in cooperation with the political and economic elites, forming the triumvirate of power in contemporary world. The opportunities for civil critique of military politics and strategies of wars have been decreased enormously, in spite of the fact that contemporary wars have spread deeply into the civil sector of society. By looking into the social context and political background of the knowledge reserved for the military experts, we can develop insights into the process of the ideological framing of wars today, marked by naturalization and purposeful interpretations of wars, as if they are fought in the name of democratization of global world. At the same time, the image of the importance of human factor in war has been decreased, as much as responsibility for causalities. Citizens have been pacified for the silent acceptance of military politics promoted in their countries.*

KEY WORDS *war doctrine, post-ideological wars, system theory of war, militarization and globalization, Fuller's theory of war*

APSTRAKT *Diskurs koji se danas smatra stručnim i naučnim razmatranjem o ratu – legitimnim znanjem o ratu, naukom i teorijom o ratu – suzio se na ratnu veštinu i tehnologiju*

¹ wu.wei@sezampro.rs

ratovanja, postavši dužnost i privilegija „zelenih okovratnika“, oblast rezervisana za poseban vojno-tehnokratski, visoko stručni, profesionalni i komandujući sloj unutar društva, koji deluje zajedno sa političkim i ekonomskim elitama, tvoreći spregu moći koju Mills naziva triumviratom savremenog kapitalističkog društva. Mogućnost javnog prodora i civilne kritike vojne politike i strategije vođenja rata danas je svedena na minimum, mada se ratovi sve više proširuju na sektor civilnog društva. Proučavanje društvenog konteksta i političke pozadine naizgled usko stručnih vojnih razmatranja koja čine polje specijalnog znanja namenjenog „epoletama“, pruža nam uvide u to kako se ideološki uokviruje i naturalizuje predstava o potrebi vođenja rata danas u funkciji „demokratizacije“ sveta i menja slika o mestu i ulozi čoveka u njemu, kako opada odgovornost za civilne žrtve u ratu i kako se građani pacifikuju za lojalno prihvatanje ratova koji se vode u ime njihovih država.

KLJUČNE REČI ratna doktrina, postideološki ratovi, sistemski pristup ratu, militarizacija i globalizacija, Fullerova teorija rata

Nasuprot stanovištu koje iznosi Obrad Savić u delu „O evropskom diskursu rata“, da „veština ratovanja, strategija, taktika, uopšte učinci vojnih institucija i prakse koje ih okružuju, nikada nisu obrazovali jezgro diskursa rata“ (Savić, 1995:14), čini se da upravo danas, nakon raspada Istočnog bloka i ideološkog pristupa ratu u kategorijama imperijalnih vs. revolucionarnih ratova i osvajačkih vs. odbrambenih i patriotskih, prevladava upravo tehnokratski, profesionalno-doktrinarni, strateški i operacionalni pristup teorijskim razmatranjima savremenih ratova, te da se upravo usled toga stiže utisak da živimo u vremenu post-herojskih i deideologizovanih ratova zasnovanih na tehnološkoj moći i informacionom znanju kao najvažnijim faktorima koji objašnjavaju njihovu dinamiku. Naravno, ideološki diskurs kojim se opravdava vođenje rata postoji i danas (“humanitarne intervencije”, “svrgavanje diktatora”, “varvarstvo” strane protiv koje se vodi rat, “demokratizacija društva”, “zaštita civila”, “borba protiv terorizma” i td.), ali je on teorijsko-kritički veoma slabo utemeljen. Danas nema puno produbljenih teorijsko-kritičkih razmatranja odnosa vojnih intervencija i politike zaštite ljudskih prava, široko prihvaćenih kritičkih pristupa politici razoružavanja i smanjivanja nuklearnog oružja na ravnomernijim osnovama, korišćenja osiromašenog uranijuma u vojnim intervencijama, kritičkog preispitivanja mešanja civilnog i vojnog delokruga u savremenim ratovima i vojnim intervencijama itd. Ono što Savić naziva „savremenim diskursom rata“ zapravo se odnosi na marginalnu intelektualnu kritiku rata, u tom smislu što je ona potisnuta u oblast novinarskog žanra, proizvod je individualnog entuzijazma raštrkanih intelektualaca, to je diskurs koji se formira u memoarskom štitu, u popularnim javnim polemikama, zahteva argumente koji se mogu izgraditi samo na osnovu polujavnih podataka i pretpostavki, pri čemu sve veći značaj dobija probijanje zatvorenih baza podataka kao izvor za dobijanje informacija. Međutim, diskurs koji se smatra naučnim razmatranjem o ratu - legitimnim znanjem o ratu, naukom i teorijom o ratu - sve više se sužava samo na operativne aspekte ratne veštine i na tehnologiju ratovanja, postaje dužnost i

privilegija „zelenih okovratnika“, oblast rezervisana za poseban vojno-tehnokratski, visoko stručni, profesionalni i komandujući sloj unutar društva, koji deluje zajedno sa političkim i ekonomskim elitama, tvoreći spregu moći koju Mills naziva triumviratom savremenog kapitalističkog društva (Mills, 1956). Mogućnost javnog prodora i kritike vojne politike od strane građana čak i u njihovim sopstvenim državama svedena je na minimum.

Naravno, teško da neko zaista može da dovede u pitanje ogroman značaj koji su tehnologija rata i vojni izumi oduvek imali na razumevanje samog rata, a pogotovo danas. Prenos stremena iz Indije u Evropu povećao je značaj konjice i direktno je potakao formiranje viteškog staleža. Top je bio presudan faktor za proterivanje Engleza iz Francuske tokom stogodišnjeg rata. Formiranje skupih utvrda koje mogu odoleti topovskoj paljbi (kamenu đulad rano su zamenila livena i ubojitost ovog oružja se kontinuirano povećavala) zahtevali su veću centralizaciju i stvaranje veće stajaće vojske. (Kurmon, Ribnikar, 2003:108) Neposredno pre otkrića novih kontinenata, to je direktno uticalo na porast tražnje za novcem, odnosno za novim izvorima zlata i srebra. Isto tako, nesumnjivo je da je danas trka u naoružanju u XX veku uticala na smer i brzinu razvoja celokupne nauke, na stepen zagađenosti i opasnost od ekoloških katastrofa na nivou cele planete i da je ubrzala globalizaciju i u celini profilisala političku kartu savremenog sveta.

Međutim, mada očigledni, ovi primeri teško da mogu da opravdavaju usku i „specijalističku“ interpretaciju rata zatvarajući je u polje znanja i kompetencija nove vojno-političke i naučne tehnokratije i političke elite, koja pretenduje na legitimitet u ovom polju znanja. Upravo obrnuto, čini se da bi, naročito kada je reč o vojnim pitanjima, specijalistička znanja trebalo uvek posmatrati u najširem ekonomskom, političkom i kulturnom kontekstu, te da razumevanje dinamike vođenja rata zahteva izlaženje iz uskog kruga strogo vojnih razmatranja, jer snažno utiče na društveni život u celini. Svaki ozbiljniji osvrt na razvoj naoružanja tokom XX veka upućuje na analizu konteksta u kome je vojna industrija postala izvor najvećih profita na svetskom nivou, što je povratno uticalo da ekonomski razlozi postanu važan savremeni faktor trke u naoružavanju određujući i način proizvodnje, distribuciju i korišćenje vojne tehnologije i licenci u svetu, napravivši od rata veliko tržište, koje se ne može razumeti samo analizom neposredno vojnih potreba i ciljeva. Pored toga, promena političke mape sveta dodatno je učinila kompleksnim pitanje vojne industrije i investicija, kao i (re)distribucije naoružanja. Od izuma atomske bombe ratna tehnologija je postala ključan deo vođenja i „mirnodopske“ politike, jer je moć oružanih snaga (izbrisano je “postala”) izuzetno važan faktor odvratanja oponenta od oružanog sukoba sa velikim silama i faktor političkog i ekonomskog prilagođavanja slabijih država političkim ciljevima jačih, pogotovo u vremenu kada je tehnološka supremacija jednih nad drugima toliko naglašena kao danas.

Postoji više različitih predviđanja o tome kakav će uticaj imati tehnologija na buduće ratove, O'Hanlon (2000) razlikuje četiri opcije. Prve dve predviđaju da će računarske mreže postati sve važniji faktor centralizacije u vođenju ratova, sa skraćenim vremenskim razmakom od planiranja do izvođenja borbenih dejstava, uz kompjutersko navođenje i visoku performativnost oružja zahvaljujući razvoju informatike. Razvoj informatike i satelitskog nadgledanja takođe će učiniti transparentnim terene koji su dosad bili nevidljivi. Zastupnici ove dve opcije (one se međusobno razlikuju samo po tome što stavljaju težište na različite aspekte razvoja tehnologije, te zato i nisu pojedinačno predstavljene) zapravo podrazumevaju da će neravnoteža ili asimetrija u vojnoj moći opstati u odnosu snaga koji postoji danas, što je preduslov za visoku efektivnost i dobijanje rata na osnovu tehnološke opremljenosti.

Treća opcija takođe ne dovodi u pitanje važnost tehnološkog faktora u vođenju budućih ratova, s tim što naglasak stavlja na mobilnost i upotrebljivost vojske. Podržane informatičkim sistemima i tehnologijom „na daljinu“, vojne jedinice će biti operativnije, manje, usmerene na neposredne mete, lakše i mobilnije. Razvoj tehnologije bi trebalo da omogući veću mobilnost oružanog sastava i mogućnost efikasnog i brzog prenošenja oružja u bilo koji deo zemaljske kugle, kao i prilagođavanje različitim uslovima ratovanja, uključujući i urbane ratove.

Samo je četvrta opcija radikalno drugačija u odnosu na prethodne. Prema ovom stanovištu, ubojitost i mogućnosti koje stvaraju razvoj hemijskog, biološkog i nuklearnog naoružanja i njihova relativna dostupnost (npr. crno tržište nuklearnih sirovina, oružja, bioloških otrova itd.), koja će se povećavati, omogućiće da se i u asimetričnom odnosu moći mogu izazvati pogubni efekti po daleko jaču stranu u ratu, ukoliko ciljevi budu dobro i precizno postavljeni.

Međutim, u svim ovim opcijama, predviđanja su usmerena na značaj tehnoloških inovacija i jednostavno podrazumevaju nastavak sve efikasnije i opasnije militarizacije savremenog sveta koja se uopšte ne dovodi u pitanje niti omogućuju traženje nekih drugih modela globalnog razvoja. One se ni u kom pogledu ne bave ugroženošću planete „tehnološkim napretkom“, zdravstvenim posledicama upotrebe konvencionalnog naoružanja sa osiromašenim nuklearnim bojevim punjenjem, dodatno marginalizuje društveni značaj zelenih pokreta, ne baveći se pitanjima odnosa budućih ratova i potrebe za redistribucijom dobara u svetu u korist siromašnih, niti uzimaju u obzir moguće planove razvoja i pokrete koji bi mogli doprineti demilitarizaciji sveta u budućnosti.

Paradoks savremenog diskursa o ratu, u onoj meri u kojoj on potiče od zvaničnih institucija, projekata koji se realizuju u programima umreženih univerziteta, naročito onih finansiranih iz državnih i poludržavnih fondova, visokih političkih tela i predstavnika establihmenta (Vlada SAD, fondovi EU...), jeste što je on potpuno nekritičan prema učvršćivanju militantne moći velikih sila i neravnoteži

u svetu koju to izaziva, kao i prema politici razvoja naoružanja, koja je usmerena na trajno održanje supremacije najmoćnijih i najčešće i služi legitimisanju i prividnom ideološkom obezličanju NATO-a, kao i opravdanju vojnih intervencija i naturalizovanju i razgolićenom imenovanju „ose zla“ u savremenom svetu.

U okviru teorija i doktrina savremenog rata (tj. ratova koji se vode posle raspada Istočnog bloka), mesta za analizu ideologije vođenja savremenih ratova sve je manje. Npr. problematizovanje samog pojma i određenja terorizma gurnuto je u underground kritičku literaturu i u najstručnijim vojnim časopisima svodi se na „targetovanje“ stvarnih ili potencijalnih protivnika. U popularnoj kulturi terorizam je predstavljen kroz dehumanizovani i animalizovani prikaz suprotstavljenih političkih lidera i samih terorista.

Same ratovodstvene teorije velikim delom se baziraju na menadžerskom pristupu i direktnom transponovanju teorija ekonomskog menadžmenta u vojnu teoriju i mogu poslužiti kao pragmatična ilustracija moći menadžerske elite da izmesti proces odlučivanja o stvarima od opšteg društvenog značaja iz sfere demokratskog odlučivanja u oblast specijalizovanih sektora zatvorenih za javnost (Putnam, 1976).

Civilni stratezi su modele tumačenja rata preuzeli iz ekonomije doprinevši ideji da su danas mogućí apolitički i kontrolisani ratovi u kojima tehnologija zamenjuje politiku, pošavši od toga da su „fundamentalni principi naučnog menadžmenta primenljivi na sve ljudske aktivnosti, od najjednostavnijih pojedinačnih činova do poslovanja velikih korporacija“ (Buley,2008:47). Kako su principi menadžmenta u osnovi prvo primenjivani za analizu poslovnih sistema, biznisa i korporacija, prenos tog modela na rat je i prenos logike korporativnog kapitalizma na sistem ratovanja.

Paradoksalna pretpostavka za izvođenje zaključaka o apolitičnim, menadžerskim i visoko tehnološkim ratovima je da je nuklearno oružje „transformisalo rat u čistiji oblik nasilja“ (isto:43).

Multilateralne intervencije kojima se u sve većoj meri narušava integritet država danas počivaju na „realističkom“ pristupu (Connaughton,2002:30). Ključni mehanizam postupanja unutar tog pristupa odnosi se ostvarenje sfere uticaja koja omogućuje da se intervencijama uređuju u celini politički, ekonomski i vojni poretki država, polazeći od toga da se danas stabilnost u svetu može očuvati samo održavanjem postojeće ravnoteže moći na međunarodnom nivou (Hess, Orphanides, 2001).

Ovakav pristup se zasniva na predstavi da u naše vreme preovladavaju „ograničeni ratovi“, kojima velike sile u manjem ili većem stepenu upravljaju ili ih usmeravaju u funkciji uspostavljanja ravnoteže na globalnom nivou. Međutim, za zemlje na čijim teritorijama su ti ratovi vođeni ili se vode, u većini slučajeva to nisu ni po čemu „ograničeni“ ratovi, već opšti ili totalni ratovi, jer su u njima angažovane

celokupne snage i sredstva kojima ta društva raspolažu, uključujući i izloženost blokadama, pritiscima, ekonomskim uslovljavanjima, marionetskim smenama režima čije posledice zadiru u sve pore života ovih društava (Mirković, 2003: 23).

Stručni tekstovi se gotovo ne bave problemima marionetskih vlada, niti interpretacijama i kalkulacijama ogromnog broja neplaniranih žrtava kao uzgrednih efekta militantnih i agresivnih mera koje se primenjuju u ratu, mada je više nego ikada društvo u celini stavljeno u funkciju ostvarenja i planiranja ratnih ciljeva, ukazujući da se „vojne intervencije“, koje bi po svom obimu trebalo da bude uže od konvencionalnog rata, zapravo preobražavaju u totalne ratove.

U doktrini rata od devedesetih godina XX veka najzastupljeniji je sistemsko-operativni pristup, koji istovremeno predstavlja i aktuelnu strategiju ratovanja NATO-a, kao najveće vojne alijanse sveta. Sistemski pristup računa na umrežene načine ratovanja, na planiranje operacija na principima efektivnih rezultata i na izgradnju sistemskih operativnih planova, kojima je cilj potpuna strateška paraliza neprijatelja i lančani „domino“ efekat urušavanja kapaciteta neprijatelja da pruže uspešan otpor, ciljanjem na čvorne i vitalne tačke ne samo sistema odbrane, već društvenog sistema kao celine. Da bi se to ostvarilo, primenjuje se metod koji ratnu situaciju posmatra kao skup međusobno povezanih društvenih podsistema koje je potrebno onesposobiti, bilo direktno oružanim putem, bilo putem ekonomskih akcija, ciljanjem informacionih tokova ili pak putem diplomatskog delovanja zasnovanog najvećim delom na metodu pritiska na vršenje određene radnje ili odvrćanja silom. To podrazumeva, npr. da svi infrastrukturni sistemi, proizvodni kapaciteti, medijski centri i sl. mogu postati sasvim legitimni ciljevi, pod pretpostavkom da se oružana akcija pokaže brzom, efikasnom, preciznom i da se, u racionalnoj kalkulaciji njenog realnog obima i stepena razornosti, realizuje sa najmanjim mogućim brojem žrtava.

U tom duhu, novije američke strateške studije više se ne sastoje toliko u operativnim istraživanjima koliko u analizi sistema. Strategijsko mišljenje se izmestilo sa istorije i političke ekonomije na ekonomiju, stroge nauke i matematiku (Buley, 2008:54).

Međutim, mada se danas nesumnjivo promenila „gramatika“ rata, ona pre čini nevidljivim, nego zanemarljivim one faktore koji su naglašavani u konvencionalnom pristupu. Čitav niz karakteristika ratovanja kojima se bave specifično savremene sistemske teorije, karakterisale su i prethodne ratove. Rat nije postao ništa civilizovaniji, već sve razorniji. On se zasniva na masovnom korišćenju naoružanja i municije i masovnom angažovanju avijacije.

Imajući u vidu da su granice između rata i mira delimično izbrisane formiranjem i rasejavanjem stalnih kriznih žarišta, kritički bi trebalo uzeti u obzir podatke Stockholm Peace Research Institute da je sa krajem hladnog rata došlo do blagog opadanja broja ratova u savremenom svetu (Goodspeed,2002:IX). Imajući u

vidu mogućnost lančane eskalacije sukoba, partnersko ulaganje u rat, značaj pritiska kao metoda za dobijanje podrške za vođenje rata i kao opšteg sredstva u vođenju međunarodne politike, odsustva objave rata, nejasan status vojne intervencije u odnosu na rat, podsticanje građanskih ratova u zemljama sa “neprijateljskim” ili “diktatorskim” režimima, razornost oružja koje podrazumeva korišćenje bojevih glava sa osiromašenim uranijumom i stalnu mogućnost izbijanja nuklearnog rata, pitanje je pre svega kakvih ratova je sve manje i šta sve danas treba da uzmemo u obzir kada povlačimo granicu između rata i mira i definišemo tendencije budućeg razvoja događaja.

Takođe, predviđanja su (isto:161) da će u nadolazećim ratovima broj civilnih žrtava biti u porastu (usled ciljanja sistema celog društva, dugotrajnih posledica korišćenja nuklearnog punjenja, usled sve češćeg taktičkog mešanja vojnih trupa sa civilnim stanovništvom, što je jedina efikasna odbrana od avionskih napada kao i usled porasta značaja urbanih ratova, u toku kojih se stradanje stanovništva produžava na fazu kada je intervencija, odnosno rat zvanično već završen). To znači da će obim civilnih žrtava biti sastavni deo osnovnih kalkulacija u budućim planiranjima rata, pa time i samo razgraničavanje pravednog i nepravednog rata postaje veoma teško.

Važno je uočiti da sistemski pristup ratu u osnovi zagovara totalni rat, tj. na samu ratnu situaciju računa se kao na totalni društveni fenomen unutar kog su svi aspekti društvenog života stavljeni ili se mogu staviti u funkciju postizanja konkretnih ratnih ciljeva koji su u najboljem slučaju „mali izabrani katalitički događaji sa krupnim lančanim efektima“ (Vego, 2009) na koje ljudski faktor nema velikog uticaja jednom kada se ceo mehanizam pokrene.

Dakle, sve veću specijalizaciju ratnog znanja rezervisanog sve više za profesionalce u XX veku prati istovremeno rapidni razvoj totalnog rata, rata koji se tiče svih i zadire u sve pore društvenog života. Taj trend počinje od početka XX veka - nakon I svetskog rata usledio je još jedan svetski rat u kome je po prvi put kao zvanična strategija ratovanja svih zaraćenih strana upotrebljeno višestruko i sistemski izvedeno masovno bombardovanje gradova ciljanim gađanjem civilnog stanovništva. Sam rat završen je bacanjem atomskih bombi na Hirošimu i Nagasaki, sa tako brzim, trajnim, smrtonosnim i razornim posledicama po ljudske živote, zdravlje i dobra da je to slučaj koji je ostao bez presedana. Za nekoliko minuta ubijeno je toliko ljudi koliko u istom vremenskom razmaku ni jedan poznati insekticid ne bi mogao da ubije insekata. Taj događaj, uz srazmerno malo javnih kontroverzi, označio je „uspešan“ završetak II svetskog rata.

Moglo bi se reći da je od kraja II svetskog rata tkivo militarizacije savremenog sveta globalno metastaziralo. Teorije pravednog i nepravednog rata, počev od starih teorija Avgustina, preko Grotiusa, Suarez, Vattela, Vitorie, danas Walzera (Walzer, 2010), neprimenljive su u novim okvirima vođenja ratova.

Neprimenljivost osnovnih principa *jus in bello* na savremene ratove očituje se i kroz korišćenje i nemogućnost kontrole zabranjenog oružja, nemogućnost jasnog razdvajanja civila i oružanih snaga i izuzimanja prvih iz oružanog dejstva, nejasno definisanje kontrolisane upotrebe sile, masovno prisustvo etničkog čišćenja i njihov nejednak tretman pred međunarodnim sudovima itd.

Na savremene ratove je veoma teško primeniti i klasični Klauzevicev pristup, koji podrazumeva da rat započinje objavom rata, te da se zasniva na surovim, ali legitimnim postupcima. Uz porast značaja tehnologije, sve više se smanjuje značaj ljudskog faktora u određivanju tokova i ishoda rata, koji je imao tako važno mesto u Klausewitzevom pristupu. Posle II svetskog rata, pored porasta značaja medijskog rata, izuzetno raste značaj rada obaveštajne službe, metoda pritiska, opada značaj velikih bitki i prelazi se u trajno lokalno ratovanje i varničenje sukoba. Svi savremeni ratovi vode se pod senkom mogućeg nuklearnog rata i sa svešću o važnosti vojno tehnološke supremacije i prednosti velikih sila, čije se delovanje metodom prinude daleko proširuje izvan sfere čisto ratnih dejstava i čini u idealnom slučaju suvišnom bitku i sam rat.

Ratno polje je u savremenim ratovima nestabilno, bez čvrstih granica i prožima civilni život. To više nije taktički rat koji vode divizije i jedinice, već se centar pomera na kontrolu i planiranje iz pozadine, dok jedinice na terenu često ostaju prepuštene sebi i moraju biti obučene za takve situacije. Paradoksalno, ali u savremenim ratovima, veće akcije, koje zahtevaju veću oružanu mobilizaciju, pokrivanje većeg terena, strateški značajnijih ciljeva, kraće su i preciznije nego oružane akcije malih formacija npr. u urbanim sredinama.

U praktičnom smislu ovaj pristup je vezan za jačanje značaja avijacije u savremenim ratovima i na sve glasnije zahteve javnog mnjenja da se ratovi vode što kraće, medijski što pompeznije, nalik na velike *reality-shows* i sa unapred tačno određenim, strateški dobro definisanim i ograničenim ciljevima.

Jedna od pretpostavki ovakvog načina ratovanja je da će upotreba ogromne količine najsavremenijeg i skupog oružja kao i oružja izuzetne ubojitosti i visoke preciznosti omogućiti veći stepen kontrole situacije.

U klasičnom Klausewitzevom pristupu, rat se tretira kao sudar živih sila, i smatra se da su po tok rata često presudni sasvim nepredvidljivi faktori – iracionalne odluke, nepredviđeni događaji, moralne odluke i sl. Kao veliki protivnik „matematičkih“ teorija rata iz 18. veka, Klausewitz je polazio od toga da rat počiva na ekstremnim ljudskim postupcima, te je, po njegovom mišljenju, mehanička percepcija rata pogubna za razumevanje njegove stvarne dinamike.

Upravo nasuprot tome, prema sistemskim teorijama, koje se donekle vraćaju „matematičkim“ teorijama i teoretičarima poput de Jominia, razvijenost tehnologije presudna je kako za tok, tako i za promenu „gramatike“ savremenog ratovanja. Reakcije koje se mogu podvesti pod tzv. ljudski faktor smatraju se potpuno

predvidljivim u odnosu na moćne efekte ratne mašinerije i dobrog strateškog planiranja. Svojevremeno su se sovjetska i američka doktrina razlikovale upravo na osnovu toga što je prva ljudski činilac smatrala suštinskim, a druga tehnološki. Bez obzira koliko savremeni ratovi i vojne intervencije idu u prilog jednoj ili drugoj od ovih doktrina, primetno je opadanje značaja teorijskog tematizovanja doktrina koje naglašavaju značaj ljudskog faktora. Sa raspadom Istočnog bloka bitno se promenio dominantni model ratne doktrine. Međutim, zapravo su svi moderni ratovi, bez obzira na kojim doktrinama su bili utemeljeni, (npr. u Klauzevicovo vreme, tj. posle Francuske revolucije, naglašava se značaj ljudskog faktora, dok se danas naglašava tehnološka moć), doveli do enormnog povećanja ljudskih žrtava.

U osnovi, koren savremenog sistemskog pristupa ratu sadržan je već u doktrinama strateškog bombardovanja iz tridesetih godina XX veka, i najvidljiviji je u Fullerovoj teoriji rata koja je nastala nakon I svetskog rata.

Fullerova teorija (Fuller, 1993) je u izvesnom smislu vojno-militaristički arhetip ratne doktrine XX veka. Fuller je bio britanski general, vojni istoričar i strateg i smatra se jednim od najvažnijih teoretičara rata u XX veku. On je idejni tvorac *blitzkrieg* taktike, sa kojom je kasnije Nemačka ušla u II svetski rat napadom na Poljsku, zapadnu Evropu i SSSR. Kao i Klausewitz, i Fuller je nastojao da naučno ustanovi teoriju rata. Dok je K. svoja razmatranja razvio baveći se promašajima pruske armije u ratu sa Napoleonom, Fuller je svoju reviziju ratne teorije gradio na kritici promašaja u I svetskom ratu. Njegova osnovna teza bila je da snaga i uspeh u ratu počivaju na koncentrovanom delovanju ljudske mase i naoružanja. Fuller je definisao devet osnovnih principa vođenja rata (usmerenost, napad, iznenađenje, koncentracija, raspodela, obezbeđenje, pokretljivost, izdržljivost, odlučnost), svodeći ih u krajnjem ishodu na jedan osnovni zakon vođenja rata – zakon ekonomije sile. Takođe, on se među teoretičarima rata prvi bavio psihologijom masa, te teoriju o ratu gradi i kao nauku o umeću upravljanja i usmeravanja masom.

Njegova idejna povezanost sa Le Bonom je daleko izraženija nego veza sa Spencerom, koju naglašavaju neki od autora (Pellegrini, 1997). Zapravo, Fuller je u celini preuzeo Le Bonovo razmatranje „psihologije gomile“ izmestivši ga u oblast teorije rata. Primena pojma mase ili gomile na analizu žive sile u ratu omogućila je sasvim drugačiji pristup razumevanju uloge vojnika vrativši mu u izvesnom smislu onaj značaj koji je on imao pre Napoleonovih ratova i Francuske revolucije – vojnik se pojavljuje kao funkcionalni deo sistema ratovanja, a ne kao subjekt koji u ratu učestvuje sa osećanjem svrhe i od kog u velikoj meri zavisi krajnji ishod i dinamika vođenja rata. Le Bonov pristup Fuller primenjuje i na analizu civilnog života u ratnim uslovima, polazeći od toga da civilno društvo u ratu podleže po svemu određenju „homogene mase“ za čije funkcionisanje je neophodno vođstvo i jasan sistem komandovanja.

Fuller pre svega smatra da znanje i teorija o ratu moraju da budu u rukama stručnjaka za vođenje rata, stratega i vojnika. „Ni jednog političara ne bi smatrali normalnim ukoliko bi hemičaru ili astronomu govorio šta da rade, ali ipak će političar smatrati svojim pravom da savetuje vojnika, mornara ili pilota šta, pa čak i kako da rade.“ (Fuller, 1993, html) Pravi predmet nauke o ratu, po Fulleru, odnosi se na specijalizovanu oblast mašinerije rata. Šira razmatranja, kao što su opšta filozofska pitanja o ratu, ili pak uže stručne doktrine koje se pozivaju na neodređene i neegzaktne principe, snagu duha ili slične faktore, predstavljaju „prednaučnu“ fazu u razvoju teorije. Kao što je hemija tokom razvoja nauke zamenila alhemiju, teorija rata XX veka zamenice, po Fullerovim rečima, razmatranja o ratu iz Napoleonovih vremena: „Čim je nauka ušla u polje alhemije uvođenjem istinitih klasifikacija i metoda, alhemija je preobražena u hemiju i postala je važna oblast ljudskog znanja. Tako je i sa ratom.“ Polje znanja o ratu, kao i njegova važnost za naučni duh i čovečanstvo u celini, određeni su poznavanjem tehničke prirode rata i mogućnošću primene strogog naučnog metoda na razumevanje logike njegovog funkcionisanja. Nauka o ratu nespojiva je sa moralnim prosuđivanjem.

Preciznost sa kojom je Fuller predvideo karakter budućih ratova ukazuje u kojoj meri su se znanje o ratu, a posebno ratna veština, u XX veku razvijali upravo u tom pravcu. On naglašava da će značaj tehnološkog napretka biti sve važniji, a uloga avijacije sve veća i veća. Tehnološko unapređenje naoružanja u njegovom pristupu funkcioniše i kao dovoljan razlog za nužnost njegove upotrebe i predstavlja usavršavanje ljudskog znanja. Razvijanje kritičke distance prema podređivanju znanja o ratu tehnologiji ratovanja ne samo da se smatra neprimerenim stručnom vojnom pristupu kao nešto što izlazi izvan okvira funkcionalnog razmatranja stručnjaka čiji je zadatak da vode ratove, a ne da ih kritikuju (kao što je slučaj kod Klausewitz), već se smatra nečim što izlazi iz okvira funkcionalnog razmatranja o ratu uopšte. Znanje o ratu vezano je isključivo za kompetencije vojnih stručnjaka. Upotreba sve savršenijeg i razornijeg oružja nužna je u istoj meri kao što je nužno i usavršavanje tehnologije i oruđa u bilo kojoj drugoj delatnosti koja zahteva primenu naučnih znanja i metoda koja neće moći da se koriste niti da se razumeju bez odgovarajućeg stepena stručnosti. Kao što izum optičkih stakala ne može biti nemoralan zbog toga što će neko tim izumom steći prednost u društvu nad drugima, tako ni izumi oružja ne podležu moralnim procenama.

Sa jedne strane, značaj kopnenih tipova naoružanja i organizacionih formacija na zemlji će se smanjivati, a sa druge, biće podložniji uništenju, tako da će se ratovi odlučivati u vazduhu. Avijacija će biti sposobna da parališe protivničku naciju, tako da će završna okupacija moći da se izvede prosto prelaskom granice. „Armije rapidno postaju trodimenzionalne organizacije. Prostor rata se proširio i ne obuhvata više samo bojišta i prostor izvođenja bitki,“ tvrdi Fuller neposredno posle I svetskog rata, „već i celu zemlju i u meri u kojoj se to dešava, sasvim je moguće zamisliti

vojsku kako opkoljava drugu vojsku, dok avijacija uništava neprijateljske komunikacije i baze i parališe njihovo delovanje.“

Istovremeno, visoki razvoj tehnologije uticaće na razvoj organizaciono veoma složenih i sistemski vođenih ratova u kojima će masovna stradanja, mada povećana, biti tek uzgredne štete ciljanja sistema funkcionisanja neprijatelja. Pravi smisao događaja u ratu određen je prirodom sistema - naglasak je na povezanosti svih elemenata koji na njega utiču i na razumevanju njihovog međusobnog uticaja i načina kako se na njih može uticati, kao i na probablističkom racunanju na okolnosti pod kojima se rat vodi.

Naizgled će ratovi biti humaniji i u manjoj meri usmereni na ubijanje ljudi „Zapamtite takođe da u bitkama, a bitke su test za vojnu strukturu, obostrani cilj nije ubijanje radi ubijanja, već radi dezorganizovanja.“ Fuller prvi pominje „andeosko lice rata“. Sa jedne strane, on govori o ublaživanju strahotnih posledica rata efikasnim, stručno vođenim i dobro ciljanim metodama vođenja rata. Iz tog ugla, razumeti prirodu rata, poznavati rat, implicira takvu primenu znanja koje otvara prostor da se i sam rat civilizuje, ublaži, da se “njegova destruktivnost pretvori u andeoski čin”. Kasnije je veoma slična terminologija iskorišćena u nazivima stvarnih vojnih intervencija kao što su: „Milosrdni anđeo“, „Pravedni razlog“, „Belo krilo“ i sl. sa medijskim ciljem, kako bi se uticalo na pozitivnu i gotovo pacifističku sliku o intervencijama u javnom mnjenju i kako bi se prikrla i ublažila slika o njihovoj razornosti i ozbiljnost situacije kao i odgovornost za njihovo izvođenje. Već na kraju II svetskog rata počelo se sa davanjem nadimaka oružanim akcijama ili samom oružju, kao u slučaju Hirošime i Nagasakija – bombe koje su bačene na ove gradove imale su nadimke „Mališa“ i „Debeljko“.

Sa druge strane, on zapravo istovremeno nagoveštava da će u budućim ratovima biti sve više masovnih pokolja, da će to biti ratovi u kojima će biti nemoguće razgraničiti civilno stanovništvo od vojske, niti civilne ciljeve od vojnih. I oružje će postati sve razornije, puška i bajonet sve manje važni, a čovek sa svojim nesavršenim i krhkim fizičkim svojstvima sve nezaštićeniji i nesposobniji da prati razvoj tehnologije. U vezi sa tim, Fuller predviđa povratak oklopima za ljudsko telo u XX veku, usavršavanje spoljašnjih ojačanja i tehničkog osposobljavanja vojnika. Usled toga, pešadija će u celini gubiti na značaju u korist tenkovskih jedinica na kopnu. U vreme kada je Fuller pisao svoju teoriju rata još uvek nije bilo reči o pravljenju izuzetno preciznog i istovremeno razornog oružja. Najvažniji izumi za vreme I svetskog rata odnosili su se na razvoj aviona bombardera i oružja koje omogućuje masivno korišćenje municije (npr. rafalna paljba ručnog oružja) koji ne omogućavaju visoku preciznost pogotka, ali su veoma efikasni u ostvarivanju velikih gubitaka na protiv ničkoj strani. Običan vojnik postaje efemerni činilac unutar mase koju čini živa sila. Međutim, ovo određenje ne odnosi se samo na

vojnika, već i na civilno stanovništvo, koje postaje legitimna meta i nema konstruktivni udeo u oblikovanju rata i ratne situacije.

Opadanje značaja ljudskog faktora u Fullerovoj teoriji ispoljava se višestruko, kroz povećanu vulnerabilnost i stradanja stanovništva kao uzgrednog efekta ratovanja, kroz povećanu vulnerabilnost i opadanje značaja vojnika i u enormnom povećanju značaja tehnologije kao odlučujućeg faktora za ishod rata. Budući da se razbijanje sistema funkcionisanja neprijatelja, prema predviđanju Fullera, neće ograničavati samo na vojne sisteme, već će se proširiti na dezorganizovanje društvenog sistema kao celine, nakon vojnog uništenja, sastavni deo ratnog projekta odnosiće se na plansko oblikovanje vojnog i civilnog života neprijatelja, te će u tom smislu značaj „odlučujuće bitke“, koja ima presudan značaj u pristupu Klausewitzu, izgubiti svoju uticajnost i prestati da bude ključ ratne doktrine, koja se proširuje i na po završetku rata. Budući ratovi će biti ratovi izazivanja bankrota protivnika, njegove celokupne socijalne organizacije. To će biti ratovi totalnih opsada.

U njegovom pristupu, rat se sve više sagledava kao trajni proces, a ne trenutno stanje, kao konstruktivan i dugotrajan postupak kreiranja budućih društava, te Fuller i eksplicitno govori o „kreativnom“ ratu. Naime, osnovni ratni cilj nije uništenje, već kreiranje pozitivnog i planiranog cilja zbog kog rat otpočinje, kreiranje društva sa ciljem i svrhom. Sa usložnjavanjem društva i razvojem tehnologije, ti ciljevi će biti sve kompleksniji i dalekosežniji i dugoročno planirani. Usled toga, vojne institucije i armija postaće najvažnije i najkorisnije institucije na svetu, u koje se najviše ulaže.

U procepu koji je stvoren istovremenim određenjem budućeg rata kao „visoko civilizovanog“ i kao veoma razornog, u Fullerovom određenju faktor iznenađenja dobija ključnu ulogu. Osnovna strategija biće usmerena na realizaciju brzih, masovnih i efikasnih (*blitzkrieg*) ratova usmerenih na čvorne tačke funkcionisanja neprijatelja. Masovna stradanja će biti neizbežna, ali istovremeno „svedena na najmanju meru“.

Važan deo rata tokom kog se žrtve mogu smanjiti sastojće se u propagandi i vršenju pritiska na masu, kako bi se slamanjem volje neprijatelja predupredila nepotrebna fizička stradanja. Kao što „odlučujuća meta napada (*u oružanim dejstvima, N.S.*) nije neprijateljska vojska, isto tako politički ključna meta nije telo neprijateljske nacije..... Delovanje običnih ljudi u uslovima rata podleže zakonima homogene mase koja može biti usmeravana i oblikovana samo uz pomoć adekvatnog vođstva. „Nacija, kao bilo bilo koja gomila pojedinaca, nije artikulisana ukoliko nema vođu ili nacionalni savet, budući da je usmeravaju *instinkti*, a ne razum. U bilo kom obliku da postoje, njihove vlade predstavljaju mozak društva“, preuzimajući osećanja od nacije, osmišljavajući ih i preobražavajući ih u državne odluke i akcije.” Zato je sastavni deo rata podrivanje podrške koju masa daje vlasti i svojim vođama: „Pod uticajem osećanja, (*masa, N.S.*) sve ideje ili prihvata ili odbacuje u celini; na taj način gomila uspostavlja i obara zakone i sasvim je

netolerantna, Pod slabim vođstvom ona se buni, pod strogim se ponaša sramotno ropski; može se zaključiti da gomila, stoga, u skladu sa osobinama vladara, prelazi iz anarhije u servilnost i obratno.”

Faktori koji upravljaju gomilom mogu se podeliti u bliže i dalje. Dalji su rasa, religija, tradicija, obrazovanje i običaji, a bliži ili neposredni predstave i slike, slogani, formule i iracionalni stavovi. U “Psihologiji gomile” Bon navodi upravo ovakvu podelu baveći se u celini psihološkim faktorima koji određuju ponašanje gomile, te je Fuller ovaj deo u celini preuzeo od njega. U Le Bonovom pristupu, sudbina nekog naroda određena je njegovim nacionalnim karakterom. Nacionalni karakter se svodi na psihološke osobine mase i odeđen je grupnim osećanjima ljudi i njihovoj podložnosti snažnim uticajima i utiscima. “Da se gomile o čemu ubede valja prvo voditi računa o osećanjima koja ih oduševljavaju, činiti se kao da ih delimo i mi: potom pokušavati da se one predugojače, izazivajući, pomoću ovlašnih povezivanja, izvesen jako sugestivne slike...” (Le Bon, 2005:112). Stoga nije čudo što se upravo kod Fullera, u njegovoj teoriji rata, po prvi put ozbiljno razmatra značaj medijskog rata i propagande kao sastavnog dela ratne veštine.

U korpusu savremenog znanja o ratu, međutim, stvaranju medijske slike o ratu pripada izuzetno važno mesto. Naročito posle poraza američke armije u Vijetnamu, mediji su uključeni u novu paradigma ratovanja. To je bio prvi rat koji je mogao da se prati na TV-u i to je, između ostalog, bilo pogubno po pružanje podrške američke javnosti njegovom vođenju. Mediji su u to vreme izuzetno puno doprineli širenju antiratnih kampanja, propagiranju pacifizma i stvaranju negativne slike o Americi u svetu, Zato je danas uz ogroman značaj superiorne tehnologije, podjednako važno osmišljavanje medijske kampanje.

Istorijski gledano, pridavanje svemoći tehnologiji u ratu uz primetno zanemarivanje učinka ljudskog faktora započelo je sa uvođenjem razornog nuklearnog naoružanja, koje je omogućilo da se u svega desetak početnih sekundi nuklearnog bombardovanja Hirošime i Nagasakija ubije više hiljada civila uz progresivno povećanje tog broja u desetinama hiljada svake minute i sa trajnim posledicama na genetsku strukturu ljudskog organizma čije posledice se osećaju do danas. Od tada je formiranje medijske slike o ratu postalo podjednako važno kao deo strategijekao i tehnološko usavršavanje, a slučaj Japana je pokazao da čak i gotovo neverovatna stradanja civila u ratu, mogu proći sasvim nekažnjeno ako se javnost ubedi u opravdanost takvog postupka.

Medijska neupitnost bacanja atomske bombe kao najmasovnijeg genocida počinjenog u ekstremno kratkom vremenu inicirala je teorijsku neupitnost za ovo pitanje u stručnim vojnim tekstovima u čitavom posleratnom periodu. Na primer, istraživanje American Sociological Review u periodu od 1945. do 1984., koje je sproveo Finnsterbuch (Beckman, 1992: 8) pokazuje da je u čitavom tom periodu

objavljeno tek nešto više od desetak tekstova na temu nuklearnog oružja i njegovih implikacija i povezanosti sa internacionalnim međunarodnim mirom i sigurnošću.

Nakon II svetskog rata i bacanja atomskih bombi, konvencionalni metodi provere načina funkcionisanja rata na terenu taktičkim evaluacijama strategije postali su neprimenljivi, a sistemsko predviđanje i „war gaming“ zamenili su ostale metode planiranja i futurističke procene učinka rata. Planiranje toka rata sve je više postalo vezano za matematičko merenje.

Sa obukom putem igara započelo se u SAD na univerzitetima od 1957. Hladnoratovske igre rata (*Cold War Game*) primenjivane su na studijama međunarodnih odnosa na kursovima diplomatije, primenjivane su na Blisko-istočnu krizu, na berlinska krizu, odnosno na neke od ključnih političkih događaja od globalnog značaja izvedenih oružanim putem nakon II svetskog rata (Ghamari-Tabrizi, 2000:177).

Mada se u teorijskom smislu *war-gaming* bavi anticipiranjem mogućeg razvoja ratnih scenarija, on je u praktično vojnom smislu daleko efikasniji kao metod konkretnog razvijanja plana izazivanja i vođenja rata, dok upotrebljivost ovih modela za objektivno teorijsko i distancirano predviđenje toka bez učestvovanja u njemu nikad nije potvrđena.

Važnost iskustva u odnosu spram laboratorijskih simulacija efekata novih moćnih tehnologija veoma je opala. Strateško planiranje na osnovu iskustva i nesigurne ljudske intuicije zamenjeno je primenom „veštačke intuicije“ primenom probablističkih analiza poput Monte Carlo tehnika (matematički metod simuliranja fenomena koje određuju više nepredvidljivih faktora) na simuliranje rizičnih ratnih situacija, zatim studijama odnosa čoveka i mašine, pravljenjem scenarija ratnih situacija po modelu igara i sl... (Ghamari-Tabrizi, 2000).

Odsustvo lične motivacije za učestvovanje u ratu sada će se smatrati pre prednošću nego nedostatkom, jer su kvaliteti koji su potrebni za operativno vođenje rata definisani kategorijama stručnog i hladnokrvnog postupanja. To znači da su unapred diskvalifikovana iskustva koja su u toku rata stekli veterani kao sasvim subjektivna strana rata, mada upravo ta iskusstva omogućuju sagledavanje rata u konkretnim egzistencijalnim situacijama koje su bitne za same ljude i njihove živote, kao i za svrsishodnost njihovog postupanja koja ih razlikuje od mašine. Kao što sistemski pristup omogućuje uočavanje problema koji se ne mogu uočiti na osnovu neposrednog iskustva, tako i neposredno iskustvo može dovesti u pitanje osnovne pretpostavke sistemskog pristupa, njegovu svrsishodnost, uspešnost na osnovu više kriterijuma od kojih nisu svi nužno unapred bili uzeti u obzir prilikom izrade planova vođenja rata. Takođe, zanemaruje se da „krajnje odluke ipak na kraju donose ljudi, a ne kompjuteri, te da je skromno proučavanje ljudske prirode još uvek od osnovnih kriterijuma mudrosti, bilo u opštem ili u političkom smislu“ (Crossman, u: Ghamari-Tabrizi, 2000:167).

U debatama koje su u američkoj vojsci vođene nakon II svetskog rata, od pedesetih godina, tendencija je bila ne samo da se marginalizuje ljudski faktor, već i da se izbegne svako polemisanje o ratu koje bi problematizovalo njegova polazišta, ciljeve, sredstva i ideološku pozadinu. Posledično, u savremenim stručnim i doktrinarnim tekstovima o ratu nema ozbiljnog teorijskog i analitičkog razmatranja uzroka, motiva, okvira i interesa zbog kojih se vode ratovi.

U pristupu u kome se rat tretira kao visoko tehnološko umeće upravljanja specifičnim, složenim i nestabilnim sistemom akcija, a ne u kategorijama donošenja serija ljudskih odluka, ljudski faktor se često uzima u obzir tek kao konkretizacija prethodno definisanog operativno-tehnološkog pristupa (npr. psihološko planiranje mogućih ljudskih reakcija u određenom okruženju - simulirano predstavljanje fizičkog okruženja u borbenoj situaciji kako bi se konstruisale reakcije učesnika, ili pak okruženja u pilotskoj kabini pod oružanim napadom, radne situacije u protivvazдушnom odbrambenom centru i sl.), a razmatranje mesta čoveka u ratu u celini je podređeno funkcijama njegovog čisto operacionalnog funkcionisanja. Time istovremeno dolazi do transformacije i pomeranja težišta ispitivanja uloge čoveka u ratu od konvencionalnih individualanih borbenih jedinica (vod, četa, bataljon, puk, brigada, divizija) ka čoveku u oružano-oganizacionom sistemu (men-weapon system). Daleko više pažnje se poklanja ulozi koju u ratnoj situaciji mogu imati „pametna“ oružja (smart weapons) i tehnička usavršavanja i poboljšanja ljudskih nesavršenih kapaciteta (sistemi navođenja, lasersko naoružanje, infra-crveni tragači, radarski sistemi milimetarske preciznosti, uniforme skafanderi za čuvanje vlažnosti tela itd.) nego sam čovek.

Ogromna količina informacija kojoj je izložen vojnik u sistemu „čovek-mašina“ podrazumeva obuku za ignorisanje svih ometajućih izvora čulnih podataka koje umanjuju efektivno formiranje relacije između oruđa, tehnološkog okruženja i čoveka, koji se na kraju tretiraju kao jedinstven organizam, stvarajući od vojnika deo mašine za ubijanje.

Proces zanemarivanja ljudskog iskustva može se pratiti i u različitim sektorima vojno-obaveštajni sistema. Npr. kada je reč o obaveštajnoj službi, ona danas počiva u većoj meri na računarskoj tehnici, upadima u tuđe sisteme, na avionima za osmatranje sa vrhunskom tehnologijom, nego na agenturi: „CIA verovatno nema nijednog agenta sa znanjem arapskog, koji savršeno poznaje prilike na Bliskom istoku, sposobnog da verodostojno odglumi lik muslimanskog fundamentaliste... Većina agenata živi po predgrađima (i radi na kompjuterima) u Virdžiniji...“ (Kurmnor, Ribnikar, 2003:151,153) . Sistemska analiza obeshrabruje dubinsko proučavanje protivnika, njihovog jezika, politike, kulture, taktike, tipa vođstva, šematizujući ih na sasvim pojednostavljene stereotipe : „Naučni diskurs o ratu naglašava sisteme i modele koji se oslanjaju na apstrakciju i formalizam, negirajući iskustveno i situaciono znanje. Prioritet se daje tehničkom interesu za

uređivanjem socijalnih dimenzija rata putem manipulacije društvom u odnosu na hermeneutički interes za upoznavanjem načina kako neprijatelj priprisuje značenja određenim akcijama.“ (Connaughton , 1992:59).

Problem sa sistemskim teorijama, kao što uočava više autora, jeste što prate i mere samo one faktore koji su uključeni u unapred izgrađeni model planiranja. Za njih u analitičkom smislu nikada zapravo ne postoji realna ratna situacija, već samo odnos inputa i outputa (Gray, 2004, Vego, 2009, Ghamari-Tabrizi, 2000 itd.).

Ukoliko se sagleda iz malo šire perspektive, svakako se može dovesti u pitanje da li su ratovi („intervencije“) u Panami, Iraku, Somaliji, Afganistanu, Bosni i u Hrvatskoj, kao i na Kosovu, bili uspešni, čak i uz ostvarenje ciljeva koji su neposredno bili planirani vojnom intervencijom. Intervencije indukuju produženje kriza i stalno tinjanje sukoba i umnožavanje žarišta, one se obično dugotrajnije nego što je planirano, sa većim ili neplaniranim gubicima koji u velikoj meri ostaju nevidljivi i sa tek prividnim ili površinskim uspostavljanjem kontrole na terenu. Analiza odnosa inputa i outputa ni u kom pogledu ne pokazuje objektivno šta se u ratu događa, sve njegove ključne društvene dimenzije i naglašeno čini vidljivim samo jedan deo događanja.

Faktički neuspeh jednog rata i intervencije, koji se ispoljava kao nemogućnost da se on završi, kao stvaranje potrebe za dugotrajnim vanrednim vojnim nadzorom, kao stvaranje velikog broja izbeglica, što je hronični efekat većine savremenih ratova koji su vođeni u nekoliko poslednjih decenija, nadoknađuje se započinjanjem novog rata i izmeštanjem javne pažnje, kao da je prethodni završen, kao i lobiranjem i traženjem partnera metodama uslovljavanja i manipulacijom medijima u funkciji jedinstvenog načina interpretacije šta se stvarno dogodilo i šta se događa na terenu. „Moramo gledati iza Iraka. Ne zato što Irak za nas nema strateške vrednosti. Ima. Ako ne uspemo u Iraku, ostaćemo sa zmijom terorizma gorom od talibanske ere u Afganistanu. Ali postoje drugi izazovi na horizontu koji potencijalno mogu da budu daleko opasniji ako dopustimo da se razviju. Naša nacionalna moć može biti od ogromne koristi – imamo neverovatne mogućnosti da sprečimo i smanjimo konflikte. Ali moramo da gledamo unapred kako bismo videli obrise budućih konflikata“ (govor američkog kongresmena Ika Skeltona na National Security Conference u Washingtonu, Skelton, 2005).

U tom smislu, kritički pristup sistemskim teorijama nameće problematizovanje odnosa realističkog opisa rata sa jedne strane i naučnog i političkog idioma rata sa druge, između kojih postoji snažna sprega, kao dva opisa koji međusobno mogu biti u velikom raskoraku.

Sistemski pristup takođe ostavlja nevidljivom problematičnost teze o singularnosti „pravednog“ motiva ili čak sasvim ostavlja po strani analizu motiva. Čak i u sferama u kojima nudi broječne pokazatelje, kao što je praćenje sumarnih ekonomskih efekata rata na berzi, zapravo ne postoji uvid u to ko i kako profitira od

konkretnih ratnih dejstava. Kako je ideja pravednog ili nepravednog rata u doktrinama rata u padu, nehumanost rata se čini vidljivom samo kroz medijsku vidljivost masovnih zločina na koje se zatim stručni tekstovi često lakonski pozivaju iz medijskih izvora, pri čemu se politički selektivno koriste podaci o stradanjima i i nekritički podržava slika o postojanju konsenzualnog „neprijatelja“ u savremenom svetu, opisanog u javnosti psihološkim, kulturnim, moralnim i biološko-rasnim diskreditovanjima. Podrška koju velike sile dobijaju u osudi neprijatelja u većoj meri je izraz neravnoteže snaga, nego stabilne i utemeljene političke podrške i uravnoteženih i jasno definisanih međunarodnih odnosa. Liderski položaj najjačih povezan je sa razrađenim mehanizmima uslovljavanja i ucenjivanja partnera. U takvom odnosu prijatelji koji su osnaživani lako mogu da postanu neprijatelji, a distribucija razornog oružja sve teže se kontroliše i čini sve razornijim asimetrične vojne akcije koja žarišta oružanih akcija prebacuju u urabnu sredinu i među civilno stanovništvo. Činjenica da ne postoji „plan B“ oslanjanju na nadmoć tehnologije teško da može da podrži tezu o „civilizovanju“ i „demokratizaciji“ savremenog sveta putem „kreativne“ primene rata.

Opravdanje i mehanizmi globalne militarizacije i vojnog umrežavanja obično se traže u terorizmu. Terorizam se označava i definiše u kategorijama ekstremno desničarskih militantnih struja u savremenom svetu i predstavlja kao glavna opasnost za „demokratsko“ ustrojstvo savremenih država. Nakon raspada Istočnog bloka, pod parolom obezbeđivanja mira i stabilnosti u svetu, u sklopu formiranja sveopšteg svetskog odbrambenog plana i politike, je serija naglašeno militantnih operacija u nadležstvu *Allied Forces* (npr. Afganistan) i *Nato Response Force* (NRF) vezanih za antiteroristička dejstva.

Celokupna promena kojom se legitimizuje ekstremna militarizacija sagledava se upravo iz tehnološkog i organizaciono-funkcionalnog aspekta, sa sve manjim mogućnostima da se dovede u pitanje opravdanost opšte mobilizacije država u funkciji davanja podrške ratnoj politici Amerike. Umesto toga, način razmatranja ovog pitanja prebačen je na nivo ratne veštine. Za vreme hladnog rata radilo se, navodno, o statičkoj odbrani, a sada je potreban nov, mobilni koncept odbrane prilagođen za borbu protiv terorizma. Taj novi model zahteva umrežavanje vojnih struktura na međunarodnom planu, sa efikasnim sistemom komandovanja, koji omogućuje brzo reagovanje. Komanda NATO-a je promenjena od dva strateška nivoa komandovanja, dva regionalna operativna nivoa komandovanja, i nekoliko udruženih podregionalnih komandi, u „funkcionalniju strukturu“, koja je fleksibilnija i prilagođena operacionalizaciji konkretnih zadataka. Lako upotrebljive, fleksibilne snage obučene su za „asimetrične“ opasnosti, tj. za borbu protiv terorizma. Dve osnovne strateške komande danas podeljene između Amerike i Evrope, koje imaju ključnu ulogu pri komandovanju, sa tendencijom da sve manje budu kontrolisane sa nižih nivoa (koji nisu prosto niža vojna tela, već tela koja predstavljaju različite države), u funkciji su omogućavanja brzog reagovanja. Ova

„funktionalnija struktura“ i imenovanje „asimetričnih opasnosti“ pogoduju zapravo samovolji i eksplicitnom, legalnom povezivanju, mobilisanju i raspoređivanju globalnih vojnih snaga na principu sile i moći, gde se mogućnost uticaja na njihovo odlučivanje i komandovanje u savremenom svetu sve više smanjuje.

Uključivanje novih država u tu mrežu često je povezano sa planskom smenom vlasti, tj. sa „uvezenom demokratizacijom“. Koja primer se može uzeti Irak. Uključivane iračke vojske u u aktivnosti NATO, ne bi bilo uopšte moguće da nije došlo do promene vlasti (njihova podrška osnova je za mogućnost dobijanja podrške UN).. Dalje promene se obično predstavljaju kao čisto organizaciona pitanja – npr. problem kakvi vidovi obuke su potrebni za osoblje NATO u Iraku, uključujući i angažovano domicilno stanovništvo. Nakon smene vlasti, podrška institucijama bezbednosti određena je kao primarni, hitan zadatak, a vojna kontrola je predstavljena kao pružanje pomoći NATO novouspostavljenoj demokratkosj vladi Iraka. Pri tom NATO u svojoj ulozi mentora često omogućuje da se čisto operativna tela NATO-a rutinski bave pitanjima nacionalnih prioriteta. (npr. *Training and Equipment Coordination Committee* u Iraku služi kao forum za dogovaranje lidera alijanse). Ceo proces je na političkom planu predstavljen kao uvođenje zapadnih modela demokratizacije u Irak.

Zalaganje NATO-a je da se nadležstva komandovanja i odlučivanja o rasporedu i angažmanu ljudstva prebace sa ograničavajućih odredbi samih zemalja koje šalju svoje građane (zahtevajući da budu samo i međuzonama, da samo osiguravaju konvoje i sl.) na operativne komande NATO na terenu.

Ekonomski faktori u ostvarivnjaju uspešnosti ovog procesa su sasvim očigledni i ekonomska prisila postaje danas legitimni okvir rešavanja odnosa na međunarodnom planu. Podrška NATO-u, kao i članstvo i ulazak država u NATO danas nesumnjivo najviše zavise od procene sopstvenih političkih snaga i pozicija u raspodeli moći u svetu, uključujući i procenu svojih sopstvenih alternativa ekonomskog napretka (U uslovima kada je prijavljivanje za članstvo u NATO, pogotovo kada su u pitanju bivše socijalističke zemlje, politički preduslov za dobijanje pomoći, otvaranje za protok ljudi, kapitala i td., ono se uglavnom i ne postavlja kao alternativa ili pitanje). Demokratksi ili barem pseudo-demokratski proces odlučivanja završava se sa dobijanjem političke podrške od ciljane političke elite u određenoj državi. Podrška koja se dobija stvarno nikad nije jednoznačna, te je politika dobijanja podrške usmerena na ciljano formiranje tela i mehanizama koji će sa malim, ali dobro organizovanim ljudstvom i akcijama, hijerarhijski mobilisati široku podršku, koja ni u kom pogledu nije aktivna, već kompromisna ili pasivna. Ukoliko se ona ne dobije, sve češće se krši načelo konsenzusa u međunarodnim telima „racionalnom“ kritikom nefunkcionalnosti postojećeg mehanizma odlučivanja na međunarodnom nivou, koji se smatra prevaziđenim. Globalna

ekonsomska povezanost potiče unilateralne jednostrane političke planove i potiče ekstremnu politizaciju pomoći i tržišnih veza.

Odbijanje podrške, pogotovo kada je eksplicitno kao npr. uslučaju Jemena 1991. godine u odnosu na SAD, prerasta u „najskuplje NE“ (*the most expensive no*).

Nacionalne države, kao što je Srbija, pri tom postaju marginalne operativne jedinice u sistemu međunarodnog ratovanja, sa obavezom povećanja uvoza vojnih licenci u razvojnim politikama koje se čak pojavljuje kao važan faktor u ekonomskom i proizvodnom oživljavanju zemlje.

Iz te perspektive, profesionalizacija vojske i konceptualizovanje načina vođenja i organizacije rata danas svakako ne podrazumevaju samo operacionalna pitanja i pitanja tehničke efikasnosti, već izražavaju nov raspored snaga u svetu i njihovo legitimisanje i u vezi sa tim uspostavljaju sasvim nov vrednosni sistem i ideologiju ratovanja, koji danas imaju globalni karakter i vezani su za umrežene vidove militarizacije u savremenom svetu uspostavljene na legitimisanju najmoćnijih supersila kao ključnih aktera te mreže, sa njihovim neprikosnovenim pravom odlučivanja u svetskim odnosima na osnovu partikularnih interesa.

Iz te perspektive, reč je o naglašeno „desničarskoj“ globalnoj militarizaciji koja se, u korpusu njoj svojstvenog ideološkog diskursa, pojavljuje kao sastavni deo globalne odbrane od terorizma i uspostavljanja demokratskih društava, tj. kao „anti-desničarski“ projekat koji je po mnogo čemu nominalno srodan idealima opšte demokratizacije savremenog sveta.

Literatura

- Andrews Molly (2007): *Shaping History, Narratives of Political Change*, New York: Cambridge University Press.
- Beckman, Peter R. (1992): „Sociology and Nuclear Weapons: A View from Outside,“ *Sociological Forum, Special Issue: Needed Sociological Research on Issues of War and Peace*, Vol. 7, No.1, March.
- Bahar Leventolu and Slantchev L. Branislav (2007): „The Armed Peace: A Punctuated Equilibrium Theory of War“, in: *American Journal of Political Science*, Vol. 51, No. 4, October.
- Buley, Benjamin (2008): *The New American Way of War, Military Culture and the Political Utility of Force*, London and New York: Routledge.
- Challand Gerard (1993): *Art of War in World History, From Antiquity to the Nuclear Age*, Berkeley, CA: University of California Press.
- Clark David H. and Reed William (2003): „A Unified Model of War Onset and Outcome“, *The Journal of Politics*, Vol. 65, No. 1, February.

- Connaughton Richard (2002): *Military Intervention in 1990s, A New Logic of War*, London and New York: Routledge.
- Fuller J. F. C. (1993): *The Foundations of the Science of War*, London, Hutchonson & CO. (Publishers), LTD (Electronic Version, U.S. Government Printing Office, html version) <http://cgsc.leavenworth.army.mil/carl/resources/csi/fuller2/fuller2.asp>. (2009-12-21).
- Ghamari-Tabrizi Sharon (2000): "Simulating the Unthinkable: Gaming Future War in 1950s and 1960s", *Social Studies of Science*, Vol. 30, No. 2, April.
- Goodspeed, Michael (2002): *When Reasons Fails: Portraits of Armies at War: America, Britain, Israel and the Future*, Westport, CT: Praeger.
- Hess Gregory D. and Orphanides Athanasios (2001): "War and Democracy", *Journal of Political Economy*, Vol. 109, No. 4.
- Klauzevic Karl von (1951): *O ratu*, Beograd: Vojna biblioteka.
- Kurmon Bartelemi i Ribnikar Darko (2003): *Asimetrični ratovi*, Beograd: Novinsko-izdavački centar „Vojska“.
- Le Bon Gustav (2005): *Psihologija gomile*, Beograd: Algoritam.
- Mills Wright C. (1956): *The Power Elite*, New York: Oxford University Press.
- Mirković Todor (2003): *Strategije i ratne doktrine supersila i blokova*, Beograd: Vojnoizdavački zavod.
- Nester Williams (1996): „The Atomic Bomb Controversy: Case Closed?“, *Pacific Focus*, Vol. XI, No. 1, Spring.
- Pellegrini Robert R. (1997): *The Links between Science, Philosophy and Military Theory*, Maxwell Air Force Base, Alabama: Air University Press.
- Putnam Robert (1976): *The Comparative Study of Political Elites*, Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
- Savić Obrad (ur.) (1995): *Evropski diskurs rata*, Beograd: Circulus.
- Sekulić Nada (2007): „Ruth Benedict o nacionalnom karakteru Japanaca“ u: *Antropologija*, Vol. 4.
- Schnaider Gerald and Troegar Vera (2006): "War and World Economy: Stock Market Reactions to International Conflicts", *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 50, No. 5, October.
- Sieminski Gregory C. (1995): "The Art of Naming Operations", *Parameters*, Autumn.
- Vego Milan N. (2009): "System versus Classical Approach to Warfare", *JFQ (Joint Forces Quarterly)*, No. 52, First quarter.
- Vučinić Mihailo (1995): *Sociologija rata*, Beograd: Filološki fakultet.
- Walzer, Michael (2010): *Pravedni i nepravedni ratovi: moralni argument sa istorijskim primerima*, Beograd: Službeni glasnik.